

VENKOVITS BALÁZS

„A császárságnak buknia kellett”

*Habsburg Miksa és a magyarországi Mexikó-kép alakulása**

Az 1860-as évek nagy kihívásokat és jelentős változásokat hoztak Észak-Amerikában. Az Egyesült Államokban a polgárháború, Mexikóban pedig a francia beavatkozás, majd a Habsburg Miksa császár nevével fémjelzett második császárság alapvető politikai, társadalmi és kulturális átalakulásokat eredményezett. Miksa császár 2014-ben százötven éve foglalta el Mexikó trónját; az intervenció folyamata és a császárság bukása részben összekapcsolódott az északi szomszéd területén zajló polgárháborúval, alapvető kérdéseket vetett fel az amerikai külpolitika vonatkozásában, ugyanakkor a nagyszámú magyar származású résztvevő és azok beszámolóí következtében a „mexikói kaland” befolyásolta a Magyarországon Mexikóról kialakult képet is.¹ Az eseményekkel foglalkozó legtöbb magyar tanulmány megemlíti a részt vevő magyar katonák írásait, azonban az elsődleges források részletes elemzését még csak részben végezték el. A jelen tanulmány célja, hogy a mexikói történeteket Amerika-közi megközelítésben tárgyalva bemutassa a magyar részvétel kulcskérdéseit, illetve a korabeli magyar újságcikkekben, tanulmányokban, könyvekben megjelent írások Mexikó-képre gyakorolt hatását. A beszámolók nem egyszerűen csak dokumentálták az eseményeket, hanem betekintést is nyújtottak a mexikói mindennapokba, az ismeretlen ország reprezentációján keresztül pedig az írók magyar identitásának kérdéseibe is. Egy esettanulmány keretében két magyar útleírást mutatok be részletesebben.

A második mexikói császárság

Mexikó 1821-ben nyerte el függetlenségét, azonban ezt nem fellendülés, hanem komoly gazdasági nehézségek és kihívások követték, miközben nem sikerült megoldani a gyarmati időszakban gyökerező társadalmi és politikai problémákat sem.² A függetlenséget követő évtizedeket regionális ellentétek, háborúk, területi veszteségek, egyenlőtlenség és jelentős társadalmi gondok jellemezték. Még a század közepén is elmondható volt, hogy „az állandó

---

* A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

¹ Természetesen magyarok nemcsak a mexikói eseményekben vettek részt az évtized során. Az amerikai polgárháború történetében is számos magyarral találkozhatunk. Ezzel kapcsolatban lásd pl.: Vida István Kornél: *Világostól Appomatoxig. Magyarok az amerikai polgárháborúban*. Budapest, 2011.; uő: *A régóta elnyomottak barátai: Magyar katonák az észak-amerikai polgárháború néger ezreideiben*. Aetas, 23. évf. (2008) 2. sz. 68–82.

² A történelmi áttekintés alapja, ha azt másképpen nem jelölöm: MacLachlan, Colin M. – Beezley, William H.: *El Gran Pueblo: A History of Greater Mexico*. New Jersey, 2004.

háborúk miatt az ország alig-alig fejlődött függetlensége elnyerése óta”,³ miközben egyre nőtt az idegen befolyás. A politikai instabilitás jól tükrözi az időszak hektikus voltát: 1824 és 1854 között több mint negyven elnöki adminisztráció volt hatalmon Mexikóban, ami még akkor is megdöbbentően magas szám, ha tudjuk, hogy néhányan többször is magukhoz ragadták a kormányzást (Santa Anna egymaga például több mint tíz alkalommal).

Az ország lemaradása még inkább szembeötlő volt az északi szomszédal való összehasonlítás esetén, amellyel Mexikó történelme többször is összefonódott a 19. század során. Ennek legszembetűnőbb bizonyítéka volt Texas kiválása (1836) és az 1846 és 1848 közötti háború, amely következtében Mexikó területének több mint felét elveszítette. Mindeközben (illetve ezzel összekapcsolódva) az Egyesült Államok területe gyors ütemben növekedett. A két ország gazdasági teljesítőképessége terén szintén jelentős különbségek mutatkoztak,⁴ infrastrukturális tekintetben is: 1860-ra tizenöt mérföld vasútvonal épült Mexikóban, míg az USA-ban ekkorra már harmincezer mérföldnyi pálya állt rendelkezésre.⁵ Ezt a fajta Amerika-közi összehasonlítást a korabeli (magyar és egyéb országokból származó) utazók is gyakran elvégezték, és Mexikót az Egyesült Államokkal szembeállítva elmaradott és gyakran alsóbbrendű országnak mutatták be, amely nem képes önállóan megbirkózni a nemzetet szétszakító problémáival.⁶

A politikai vezetők is látták az ország gondjait, azonban a kihívásokra adott válaszokban már nem egyeztek álláspontjaik, ami kettészakította az országot liberális és konzervatív táborokra, folyamatos belviszályokat eredményezve. A függetlenséget követő, Agustín Iturbide nevével fémjelzett első császárság ugyan megbukott, és helyét a köztársasági forma vette át, a konzervatív táborban megfogalmazódott, hogy Mexikó stabilizálásában segíthetne a monarchia visszaállítása, azonban olyan uralkodóval, aki neves európai uralkodócsaládból származik.⁷ A liberális–konzervatív csatározásoknak (és ezzel egy második császárság tervének) egy időre véget vetett az 1855-ös liberális győzelem, azonban ez sem hozott hosszabb távon megnyugvást, hiszen az 1857-es alkotmányt követően (amely megszüntette az egyház privilégiumait, szólás- és sajtószabadságot biztosított stb.) 1858-ban újabb polgárháború tört ki. Az úgynevezett Reformháború 1861-ben ért véget. Ebben az időszakban látogatták meg az országot, és írtak róla olyan kiemelkedő magyar útleírók, mint László Károly, Xántus János vagy Rosti Pál. Az általuk közvetített Mexikó-kép jól tükrözte az országban zajló kaotikus állapotokat, és, bár sokszor eltúlozva és alaptalanul, meglehetősen negatív képet festettek az amerikai nemzetről. Többször írtak a zaklatott politikai folyamatokról, az országot sújtó gazdasági gondokról, az utasokat fenyegető banditákról. Ahogyan látni fogjuk, ezek a folyamatok alapvetően meghatározták a mexikói emberekről, társadalomról kialakult véleményüket, így a Magyarországon formálódóban lévő Mexikó-képet is.

³ Foster, Lynn V.: *Mexikó története*. Budapest, 1999. 113.

⁴ Raat, W. Dirk – Brescia, Michael M.: *Mexico and the United States: Ambivalent Vistas*. Athens, GA, 2010. 63.

⁵ Lynn: *Mexikó története*, 114.

⁶ Lásd például: Buchenau, Jürgen: *Mexico Otherwise: Modern Mexico in the Eyes of Foreign Observers*. Albuquerque, 2005.; illetve magyar vonatkozásban: Venkovits Balázs: *Describing the Other. Struggling with the Self: Hungarian Travel Writers in Mexico and the Revision of Western Images*. *Journeys: The International Journal of Travel and Travel Writing*, vol. 12. (2011) No. 2. 28–47.

⁷ Szabó Sára H. – Horváth Gyula: *Habsburg Miksa és a mexikói császárság: A mexikói belpolitikai viszonyok és a casus belli*. Világtörténet, 25. évf. (2003) Ősz/Tél, 52.

A háború a liberálisok győzelmével ért véget, a zapoték származású Benito Juárez lett az ország új vezetője. A rossz gazdasági helyzet azonban nem tette lehetővé, hogy a politikai és gazdasági életet konszolidálja. Az ország anyagi nehézségei miatt Juárez két évre felfüggesztette a külföldi kölcsönök törlesztését, ami Európában heves reakciókat váltott ki. A hitellezők nem értették meg (vagy talán inkább nem akarták megérteni) Mexikó súlyos helyzetét, és Franciaország, Spanyolország és Anglia közösen léptek fel az országgal szemben. A három ország kijelentette, elfoglalják Mexikó vámházait annak érdekében, hogy biztosítsák a kölcsönök visszafizetését, azonban azt ígérték, hogy nem fognak az ország belügyeibe olyan módon beavatkozni, ami a szabad választásokat vagy a kormányzást sértené.⁸

A katonai akció során 1861 és 1862 fordulóján elfoglalták Veracruzt. Ezzel a lépéssel szerették volna biztosítani, hogy Mexikó megfizeti tartozásait, azonban egyre egyértelműbbé vált az is, hogy Franciaország nagyobb terveket szövögetett.⁹ Miután a mexikói kormány garantálta, hogy az adósságot visszafizeti, az angol és spanyol csapatok kivonultak, míg a franciák Mexikóban maradtak, és megkezdték terveik megvalósítását; Franciaország számára az itt szerzett befolyás és hatalom új piacokat és alapanyagokat biztosíthatott, egyben korlátozhatta volna az Egyesült Államok befolyásának további kiterjesztését Latin Amerikában.¹⁰

A mexikói konzervatívok kérésére és támogatásával III. Napóleon a monarchia visszaállítását tűzte ki célul Mexikóban. Az Egyesült Államokban zajló polgárháború miatt nem fenyegetett az amerikai beavatkozás veszélye, így az idő megfelelő volt a tervek megvalósításához, főleg mivel Angliának és Spanyolorzágnak sem volt érdeke a francia tervekbe beleszólni. A monarchia létrehozását támogatta az egyház (amelyet jelentősen sújtottak a korábbi liberális intézkedések), illetve a mexikói lakosság egy része is, hiszen a „császárságtól azt várták, hogy véget vet az évtizedes pártharcoknak, polgárháborúknak, megteremtve a belső békét elindítja az igencsak megkésett gazdasági fejlődést”.¹¹

Bár 1862. május 5-én Pueblánál a francia csapatokat legyőzték a mexikói erők (*Cinco de Mayo* ma is Mexikó egyik nemzeti ünnepe), később a többször megerősített csapatokat nem tudták feltartóztatni, és a franciák elfoglalták a fővárost, miközben Juárez északra menekült. A monarchisták az elkövetkező időszakban egyre nagyobb területeket vontak ellenőrzésük alá, azonban a liberális erőket soha nem sikerült teljesen megsemmisíteniük. A franciák és a mexikói konzervatívok az ország vezetésére az osztrák főherceget, a harminckét éves Habsburg Ferdinánd Miksát (Ferenc József öccsét) kérték fel, aki ezt elfogadta, majd I. Miksa császárként Mexikó trónjára lépett 1864-ben. Miksa és felesége, Sarolta 1864. május 28-án érkezett meg Veracruzba.

Az új vezető igyekezett véget vetni a liberálisok és konzervatívok között feszülő ellentéteknek, azonban politikájával pontosan ennek ellenkezőjét érte el. Az új uralkodó sokkal liberálisabb gondolkodású volt, mint azt a konzervatívok feltételezték; intézkedéseivel elidegenítette az őt támogató konzervatív szövetségeseit, miközben a liberálisokat (köztársaságiasokat) továbbra sem sikerült maga mellé állítania. Miksa tudatosan próbálta legitimálni jelenlétét és a mexikói népet maga mellé állítani, miközben a külvilág felé is azt igyekezett kommunikálni, hogy a helyzet Mexikóban stabilizálódik (ennek demonstrálására kirándulásokat is tett az ország különböző pontjaira). Még megérkezése előtt azzal kísérlete meg törvényesíteni hatalmát, hogy csak akkor vállalja a felkérést, ha a mexikói nép is mellette

⁸ Russell, Philip R.: *The History of Mexico*. New York, 2010. 223.

⁹ MacLachlan–Beezley: *El Gran Pueblo*, 62.

¹⁰ Russell: *History of Mexico*, 223.

¹¹ Szabó–Horváth: *Habsburg Miksa*, 54.

áll. Mexikóba való érkezését követően is különböző módokon igyekezett megnyerni a lakosságot olyan tevékenységekkel, amelyeket Robert Duncan úgy jellemez, mint „az első PR kampány a mexikói emberek megnyerésére”.¹² Így próbálta például felhasználni a függetlenség napi ünnepségeket saját politikai legitimációjához.¹³

A külfölddel való kapcsolat is fontos volt az uralkodó számára, hiszen míg az európai hatalmak támogatták Miksát, az Új Világ országainak nagy része nem őt, hanem Juárezt ismerte el az ország vezetőjének.¹⁴ Így volt ez az Egyesült Államokkal is, mely álláspontjának megváltoztatására Miksa propagandát folytatott az északi szomszédnál, főleg a polgárháború befejezését követően.¹⁵ Ennek érdekében New Yorkban ügynökséget hoztak létre, mely többek között sajtókampányt indított, rövid történelmi kiadvány kiadását tervezte Mexikóról (a császárság előnyeit hangsúlyozva), emellett az üzleti kapcsolatok bővítését helyezték előtérbe, és bizonyos esetekben akár a megvesztegetés lehetősége is felmerült. A tervek megvalósításában egy (korábban magyar származásúnak hitt¹⁶) volt katona, Estván Béla is részt vállalt. Miksa céljait azonban nem sikerült elérni, az Egyesült Államok nem ismerte el Miksa császárságát.

Az USA beavatkozásának kérdése minden, a mexikói eseményekkel foglalkozó tanulmányban szerepel, ezért érdemes egy pillantást vetnünk erre a témára. A franciák beavatkozása az amerikai kontinensen a Monroe-elv egyértelmű megsértését jelentette, azonban a doktrínára egyszer sem hivatkoztak az amerikai kormány hivatalos levelezésében (az újságok és politikusok viszont többször is emlegették).¹⁷ A polgárháború alatt talán súlytalan is maradt volna annak emlegetése, hiszen az Egyesült Államok nem tudott katonailag beavatkozni a Mexikóban zajló eseményekbe. Az Unió került a közvetlen konfliktust a franciákkal, és miközben egyet nem értését fejezte ki, semleges maradt.¹⁸ A polgárháború alatt ennek azért is volt jelentősége, mert az Unió nem akarta kockáztatni, hogy a franciák esetleg a Konföderációt támogassák. A déliek pedig már felajánlották Miksa elismerését, ha Mexikó francia támogatást szerzett volna ezért cserébe a Konföderáció számára,¹⁹ ezt azonban Miksa nem fogadta el. 1865 után egyre növekedett a diplomáciai nyomás a franciákon.²⁰ William H. Seward amerikai külügyminiszter leveleiben egyre ellenségesebb hangnemet ütött meg, azonban az is egyértelművé vált, hogy nem hajlandó egy háborút kockázt-

¹² Duncan, Robert H.: *Political Legitimation and Maximilian's Second Empire in Mexico, 1864–1867*. Mexican Studies/Estudios Mexicanos, vol. 12. (1996) No. 1. 28.

¹³ Duncan, Robert H.: *Embracing a Suitable Past: Independence Celebrations under Mexico's Second Empire, 1864–6*. Journal of Latin American Studies, vol. 30. (1998) No. 2. 249–277.

¹⁴ Duncan: *Political Legitimation*, 36.

¹⁵ Lásd például: Frazer, Robert W.: *Maximilian's Propaganda Activities in the United States, 1865–1866*. The Hispanic American Historical Review, vol. 24. (1944) No. 1. 4–29.

¹⁶ Vida István Kornél: *Magyar katonák a Konföderáció hadseregében. Estván Béla szélhámos pályafutása*. In: Frank Tibor (szerk.): *Gyarmatokból Impérium: Magyar kutatók tanulmányai az amerikai történelemről*. Budapest, 2007. 72–87.

¹⁷ Bancroft, Frederic: *The French in Mexico and the Monroe Doctrine*. Political Science Quarterly, vol. 11. (1896) No. 1. 42.

¹⁸ US Department of State, Office of the Historian: *French Intervention in Mexico and the American Civil War, 1862–1867*. Elérhető: <http://history.state.gov/milestones/1861-1865/FrenchIntervention>

¹⁹ Duncan: *Political Legitimation*, 36.

²⁰ MacLachlan–Beezley: *El Gran Pueblo*, 70.

atni Franciaországgal Mexikó miatt.²¹ A köztársasági erők szempontjából a polgárháború lezárása más szempontból is fontos volt. Juárez erői egyre könnyebben értek hozzá az Amerikából származó fegyverszállítmányokhoz, és bíztak az amerikaiak támogatásában.²² Több északi veterán is csatlakozott a mexikói köztársasági erökhöz (míg néhányan, főleg korábbi konföderációs katonák, a monarchistákat támogatták).²³

Ugyanakkor Miksának nem csak az amerikaiak meggyőzésével akadt problémája. A Habsburg uralkodó nem tudta maga mellé állítani a mexikói népet, sőt, ahogyan láttuk, korábbi szövetségeseit (köztük az egyházat) is elidegenítette. Képtelen volt a gazdaságot a terveknek megfelelően fejleszteni, hatalmát nem tudta megszilárdítani az alatt az idő alatt, amíg a francia csapatok támogatását élvezte, és a nemzetközi események is egyre inkább nehezítették helyzetét. Mindezt tetézte az a tény, hogy az amerikai polgárháború lezárása, valamint Poroszország megerősödése és a mexikói kaland nagy költségei is arra kényszerítették Napóleont, hogy kivonja csapatait Mexikóból, és feladja amerikai expanziós törekvéseit. A francia támogatás (és amerikai elismerés nélkül) Miksa mexikói császársága összeomlott. A nehézségek ellenére Miksa Mexikóban maradt, a császárpárti erőket Querétáróban összpontosították, azonban a liberális erők felülkerekedtek, a császár fogságba esett, és 1867. június 19-én a juaristák kivégezték, véget vetve ezzel a második császárságnak Mexikóban.

Magyar részvétel és növekvő érdeklődés

Habsburg Miksa kérésére 1864 októberében megalakult a franciáktól független Osztrák–Magyar Önkéntes Császári Hadtest. A toborzás Ljubljánában zajlott, és összesen majdnem 7000 katonára indult el Mexikó felé, ahol mind a császár védelmében, mind pedig a harcokban részt vettek.²⁴ Ezen belül 1047 magyar vállalt szerepet a mexikói kalandban.²⁵ A légió tizenöt csatában vett részt, és 177 magyar vesztette életét az amerikai országban.²⁶ 1866-ban Miksa feloszlatta a hadtestet, így a legtöbben haza is tértek. Néhány magyar azonban a császárság bukását követően is Mexikóban maradt, és többen sikeres pályát futottak be a későbbiekben.²⁷

Magyar szempontból az események hosszú távú hatása a magyarországi Mexikó-kép fejlődésében érhető leginkább tetten. A résztvevők beszámolóit, az általuk írt levelek, újságcikkek, könyvek befolyásolták a Magyarországon kialakuló Mexikó-képet, hiszen ezek az írások nemcsak a katonai eseményekről és a magyar katonák részvételéről szólnak, hanem bemutatják magát az országot és az ott élő embereket is. Ugyanakkor sok érdekességgel szolgálnak a magyarokról és Magyarországról is, hiszen ahogyan azt az utazási irodalomról mindig el szokás mondani, egy útleírás legalább annyit elárul az íróról, mint a szövegekben bemutatott idegen országról. Miksa mexikói kalandját megelőzően Magyarországon Mexi-

²¹ Miller, Robert Lyal: *Arms across the Border: United States Aid to Juárez during the French Intervention in Mexico*. Transactions of the American Philosophical Society, vol. 63. (1973) No. 6. 60.

²² MacLachlan–Beezley: *El Gran Pueblo*, 70.

²³ Miller: *Arms across the Border*, 7.

²⁴ Jancsó Katalin: *Magyarok Habsburg Miksa, Mexikó császáranak szolgálatában*. Tiszatáj, 65. évf. (2011) 1. sz. 72–79.

²⁵ Tardy Lajos: *Az 1864–67. évi mexikói 'önkéntes hadtest' magyarországi résztvevői*. Hadtörténelmi Közlemények, 109. évf. (1990) 2. sz. 145–171.

²⁶ Torbágyi Péter: *Magyarok Latin-Amerikában*. Budapest, 2004. 258. (42. lábjegyzet)

²⁷ További információért lásd például: Torbágyi: *Magyarok Latin-Amerikában*, 261–262.

körül leginkább külföldi útleírások fordításai jelentek meg, illetve az 1850-es évek végétől magyarok tollából származó útleírásokból is tájékozódhattak a Mexikó iránt érdeklődők. Szente-Varga Mónika ezt az időszakot a szórványos kapcsolatok idejének nevezi.²⁸ László Károly a *Vasárnapi Újság* számára küldött leveleket, amelyek folytatásban jelentek meg 1859 és 1868 között. Xántus János *Utazás Kalifornia déli részeiben* című könyve tartalmazott egy Mexikóval foglalkozó részt²⁹ (bár kitalált események és másolt források alapján³⁰). Rosti Pál 1861-ben adta ki *Úti Emlékezetek Amerikából* című könyvét, amely az egyik leg-átfogóbb útleírás volt Mexikóról, és úttörő jelentőségű fényképei alapján készült számos illusztrációt is tartalmazott.³¹ Mivel mindhárman jártak/éltek az Egyesült Államokban is, az északi szomszéd gyakran szerepelt a leírásokban egyfajta harmadik referenciapontként. Mexikó még nem igazán jelent meg önállóan, inkább csupán egy folytonos háromszög alakú összehasonlítás egyik elemeként.³² Ezek a magyar írók gyakran átvették a nyugati nézőpontot, és Mexikóról ennek megfelelően írtak: főleg az Egyesült Államokkal vagy Nyugat-Európával összehasonlítva az ország elmaradottnak minősült, akár alsóbbrendűnek is, és László és Xántus is szükségesnek tartotta az Egyesült Államok befolyásának növekedését Mexikó fejlődéséhez. Mexikó képének alapvető elemei közé tartozott: a természet szépsége és mássága, a lustának és gyakran alsóbbrendűnek mutatott lakosság, a szép és csábító mexikói nők, az utasokat veszélyeztető banditák és a hektikus politikai, társadalmi helyzet. Bár a természet szépségét mindannyian hangsúlyozták, ezzel szembeállították a társadalom „kietlenségét” és problémáit, összességében a nyugati utazókhoz hasonlóan meglehetősen negatív képet festve a nemzetről.

A negatív kép megváltoztatására főleg a századfordulón, Porfirio Díaz kormányzása alatt születtek próbálkozások magyar szerzők részéről is. A második császárság alatti és a közvetlenül azt követő időszak nem a kép megváltoztatása (bár erre is történt kezdeményezés), hanem más okok miatt játszott fontos szerepet: a korábbi időszakhoz képest Mexikó sokkal érdekesebbé vált Magyarországon, az USA-tól függetlenebb kép kezdett kialakulni a nemzetről, és Miksa császár alakja, illetve a császárság eseményei a magyarországi Mexikó-kép szerves részévé váltak. Magyarországon egyértelmű igény mutatkozott információkra egy olyan Mexikóról, amelyet egy Habsburg vezet. Ez az elvárás korabeli újságokban is megmutatkozott: „Most, midőn nemcsak hogy hadi tudósítások gyakran érkeznek a mexikói csataterén küzdő francia hadsereg előhaladásáról, hanem ez ország trónja az osztrák uralkodó család egyik főhercegének ajánlatott fel, bizonyosan nem veszik rósznéven e lapok olvasói, ha velők együtt egy pillantást vetünk az ottani életviszonyokra.”³³

1863-ban így vezették be Fanny Calderón de la Barca 1843-ban megjelent útleírásának fordítását mint egy Mexikóról szóló hiteles forrást. Azonban ennél újabb, részletesebb információra is mutatkozott igény, melynek eredményeképpen több publikáció is megjelent. Ezek közé tartozott például Szokoly Viktor könyve *Mexikó története Miksa császárig* címmel, amely 1866-ban jelent meg, és amely szerint „alig van ország, melynek ösmertetése

²⁸ Szente-Varga Mónika: *A gólya és a kolibri: Magyarország és Mexikó kapcsolatai a XIX. századtól napjainkig*. Budapest, 2012.

²⁹ Xántus János: *Utazás Kalifornia déli részeiben*. Pest, 1860.

³⁰ Madden, Henry Miller: *Xántus, Hungarian Naturalist in the Pioneer West*. Palo Alto, 1949.

³¹ Rosti Pál: *Úti Emlékezetek Amerikából*. Pest, 1861.

³² Venkovits: *Describing the Other*, id. mű

³³ Szeberényi L.: *Mexikói élet*. Vasárnapi Újság, 1863. október 25., 1863. november 1.

ennél vonzóbb olvasmányt képezhetne”.³⁴ Szokoly használta és utalt Rosti fent említett könyvére (és hangsúlyozta is, hogy az nem önállóan Mexikóról szól), és céljaként fogalmazta meg, hogy annál olcsóbb és ebből kifolyólag szélesebb körben elérhető könyvet adjon ki. A *Hazánk s a Külföld* így mutatta be Szokoly (az újság szerkesztőjének) könyvét: „Mióta Mexikó trónjára egy ausztriai főherceg lépett, kit tengerentuli útjára számos hazánkfia is elkísért, – azóta e birodalomnak ismerése ránk magyarokra nézve kétszeresen érdekessé vált.”³⁵

A hírek és itthon megjelent Mexikóval kapcsolatos publikációk mellett a mexikói kaland több résztvevője is közölt írásokat. A katonai beszámolók korábban is fontos szerepet töltek be az utazási irodalomban, hiszen a katonai réteg volt az, amely gyakran mások által nem ismert, nem látogatott helyekre is eljutott. „Katonáink – mind az emigránsok, mind az Osztrák Császárság, majd később az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének tagjai – a világ szinte minden hadszínterén ott voltak, és közöttük szép számmal akadtak olyanok, akik háborús és úti élményeik leírásával gazdagították földrajzi szakirodalmunkat, jelentősen hozzájárultak a magyarság geográfiai ismereteinek bővítéséhez.”³⁶ A Mexikóban harcoló magyar katonák azért is fontosak, mert ahogyan azt Tardy Lajos és Nagy Miklós Mihály is megjegyzi, a keresztes hadjáratok óta nem jártak magyar csapatok (szervezett kötelék-ként) ilyen távol hazánktól, és a legtöbb magyar e háború révén ismerte meg Mexikót.³⁷

Miksa mexikói császársága kapcsán számos katona levele jelent meg magyarországi újságokban. Közéjük tartozott Nikolics Emil, akinek harcterről írott levelei már 1866-ban olvashatók voltak a *Hazánk s a Külföld* lapjain.³⁸ Sarlay Pál mérnök és tolmács leveleit a *Vasárnapi Újság* közölte 1867-től. Ezekben szerepeltek leírások mind az Egyesült Államokról, mind pedig Mexikóról.³⁹ Burián István beszámolója a *Jász-Kunságban* jelentek meg 1868-ban „Egy mexikói önkéntes naplójából” cím alatt. Nagy valószínűséggel ennél több beszámoló is jelenhetett meg korabeli lapokban, aminek a kutatását mindenképpen folytatni kell, miközben kiadatlan forrásokból is valószínűleg találhatunk még mindeddig ismeretlen darabokat.⁴⁰

Miksa rövid uralkodásának lezárása és a császár 1867-es kivégzése valamelyest véget vetett az ország iránti érdeklődésnek, főleg mivel Sente-Varga szerint az ezzel kapcsolatos hírek már eleve nem álltak az érdeklődés homlokterében, hiszen a magyar sajtó leginkább a

³⁴ Szokoly Viktor: *Mexikó története Miksa császárig, különösen ős- és ujabbkori története, államszervezete, azték műveltségi története s különböző népfajaira vonatkozólag*. Pest, 1866. Előszó, n. p.

³⁵ *Hazánk s a Külföld*, 1866. március 18. Lásd még: Nagy Miklós Mihály: *Magyar hadiutazók: Arcok és képek a magyar katonai utazások történetéből*. Budapest, 2001. 49.

³⁶ Nagy Miklós Mihály: *Mexikó magyar katonautazója: Pawlowszki Ede*. A Földrajz Tanítása, 7. évf. (1999) 5. sz. 11–17.

³⁷ Tardy: *Mexikói önkéntes hadtest*; Nagy Miklós Mihály: *Háry János utódai. A magyar katonai utazási irodalom*. Kortárs, 5. évf. (2004) 12. sz. 91–104. Elérhető online: <http://www.kortars-online.hu/regiweb/0412/nagy.htm>

³⁸ Nagy Miklós Mihály: *Újkori magyar katonautazók*. Magyar Tudomány, 44. évf. (1999) 8. sz. Elérhető: http://epa.oszk.hu/00700/00775/00008/1999_08_06.html.

³⁹ Sarlay Pál: *Eredeti levél Mexikóból*. Vasárnapi Újság, 1868. december 27. 638–639.; *Mexikóból*. Vasárnapi Újság, 1867. november 24., december 1.

⁴⁰ Egy nemrégiben talált napló például ismertetésre került a következő helyen: Lukáts Gyula: *Egy önkéntes naplója Miksa császár mexikói kalandjáról* (forrásközlés). Elérhető: http://socialhistories.blog.hu/2008/11/29/egy_onkentes_naploja_miksa_csaszar_mexikoi_kalandjarol.

Kiegyezéssel volt elfoglalva.⁴¹ A Mexikóról alkotott kép további fejlődését gátolta az a tény is, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia és Mexikó közötti diplomáciai kapcsolatok megszakadtak, és azokat csak 1901-ben állították helyre. Ugyanakkor a részt vevő magyarok beszámolóí az elkövetkező években is megjelentek, és tovább erősítették Miksa alakjának befolyását a magyarországi Mexikó-kép alakulásában. Ezek közül a két legfontosabb Szenger Ede 1877-ben kiadott műve (*Mexiko felvidéke élet- és kórtani tekintetben*), amely az orvosi leírás és úti beszámoló különleges egyvelege, illetve Pawlowszki Ede könyve (*Miksa császár mexikói szerencsétlen expedíciójának leírása, kiváló tekintettel Queretaro 70 napig tartó ostromára. Mexikói élet – utazási élmények*), amely 1882-ben jelent meg, s a katonai események bemutatása mellett érdekes bepillantást enged a mexikói mindennapokba is a második császárság idején.⁴² A korábbi útleírásokhoz képest alapvető változás, hogy a két író egy megszálló hadsereg tagja volt, aminek köszönhetően újfajta nézőpontot képviselnek a magyarországi útleírások között. Háttérük megmutatkozik abban, ahogy leírják Mexikót, és főleg Pawlowszki esetében a könyv a megszállás magyarozatára és legitimálására is szolgál. Mivel ez volt a két legrészletesebb, könyv terjedelmű munka az eseményekkel kapcsolatban, így ezeket elemzem a további esettanulmányban.

Birodalmi nézőpont és a beavatkozás szükségességének igazolása

A magyar utazók mexikói útleírásaik során gyakran átvették a nyugati, birodalmi nézőpontot, és Mexikót a perifériaként, elmaradott országgént mutatták be, amelynek szüksége van ezen hatalmak segítségére, beavatkozására. Tették ezt akkor is, ha ugyanez a nézőpont őket és hazájukat gyakran hasonlóképpen festette le. Ez korábban egy felvett szerep volt, a francia intervencióban való részvétel esetében azonban valóban egy birodalmi, megszálló hadsereg tagjaként utaztak és írtak, s ez nyilvánvalóan befolyásolta az országról alkotott képüket. Ennek következményeként az útleírások gyakran, főleg Pawlowszki esetében a katonai beavatkozás szükségességét hivatottak igazolni. Szenger munkájában némileg bonyolultabb a helyzet, hiszen ő írásában alapvetően elhallgatja utazásának eredeti célját, és megpróbál újfajta álláspontot képviselni Mexikóval szemben, gyakran kritizálva is a korábbi írókat. Összességében azonban munkája szintén alsóbbrendűnek mutatja be a mexikóiakat, főleg az „előretörő kaukáz fajjal” szemben, így ha nem is közvetlen módon, de indokkal szolgál a fehér európaiak beavatkozására Mexikóban. A két könyv részletes elemzése előtt vessünk egy pillantást az írókra.

Dr. Szenger Ede a mexikói eseményekben résztvevő egyik magyar orvos volt. Viszonylag keveset tudunk életéről, azonban ez a kevés információ is érdekes életet fed fel. Szenger 1833-ban született Pesten, itt szerezte orvosi diplomáját, majd a Rókus Kórházban dolgozott.⁴³ Az önkéntes hadtest tagjaként Mexikó több részén is járt, később ő lett az osztrák katonai kórház vezetője Pueblában, 1867-ben pedig szemtanúja volt Miksa kivégzésének, ahogyan arról a *Vasárnapi Újság* is beszámolt.⁴⁴ Szenger Mexikóban maradt a császárság bukását követően is, és magánpraxisba kezdett San Luis Potosiban.⁴⁵

⁴¹ Szente-Varga: *A Gólya és a kolibri*, 25.

⁴² Szenger Ede: *Mexiko felvidéke élet- és kórtani tekintetben*. Budapest, 1877.; Pawlowszki Ede: *Miksa császár mexikói szerencsétlen expedíciójának leírása. Kiváló tekintettel Queretaro 70 napig tartó ostromára. Mexikói élet. Utazási élmények*. Budapest, 1882.

⁴³ Balázs Dénes (szerk.): *Magyar utazók lexikona*. Budapest, 1993. 370.

⁴⁴ *Vasárnapi Újság*, 1904. augusztus 14.

⁴⁵ Szente-Varga: *A Gólya és a kolibri*, 24.

Egy évtizeddel később tért vissza hazájába, és megmaradt feljegyzései alapján (a hazauton több anyaga megsérült, tönkrement) megírta Mexikóról szóló könyvét. Szállási Árpád szerint ez nemcsak érdekes útleírás, hanem a magyar orvosi geográfia korai példája is.⁴⁶ Könyvében nemcsak orvosi információkat közölt, hanem tapasztalatait összekötötte az ország és az emberek leírásával, miközben a munkája végén összekapcsolta orvosi észleléseinek eredményét és a korábban a mexikóiakról kialakított képet, kritizálva a korábbi útleírókat, amiért túl gyorsan hamis következtetéseket vontak le a lakossággal kapcsolatban.

Hazatérése után folytatta orvosi munkáját, majd egy hosszabb cikket írt a *Magyarország és a Nagyvilág* számára Miksa kivégzésének kilencedik évfordulójára.⁴⁷ A Néprajzi Múzeumban több érdekes tárgyat találhatunk, amelyeket Szenger Mexikóból hozott haza és hagyott hátra az utókornak.⁴⁸ Szenger 1876-ban kérte felvételét a Budapesti Királyi Orvosegyesületbe, és az év végén taggá is választotta a közgyűlés.⁴⁹ Szenger hagyatéki levelezéséből kiderül,⁵⁰ hogy pénzt hagyott az Egyesületre (több másik szervezet mellett), amiből létrehozták a Szenger Ede díjat és a Szenger Ede Segélyalapot; az előbbi a kiemelkedő tanulmányokat díjazta, az utóbbi pedig a szegénységben élő orvosokat és az elhunyt orvosok nehézségeikkel küzdő családjait segítette. Szenger 1904. szeptember 6-án hunyt el.

Tizenöt évvel Miksa kivégzését követően Pawlowszki Ede készítette el az egyik legrészletesebb leírást a második császárság utolsó napjairól, Mexikó földrajzának és lakosságának bemutatása mellett. Életéről azonban szintén viszonylag kevés információ áll rendelkezésünkre.⁵¹ Pawlowszki 1834-ben született Pesten egy lengyel–magyar származású családban. Már 1850-ben belépett a hadseregbe, ahol tizenegy évig szolgált. 1859-ben részt vett az olasz hadjáratban, és a solferinói csatában való részvételéért kitüntetést is kapott. 1860 elején elhagyta a hadsereget, azonban 1864-ben újra belépett, amikor önkéntesként csatlakozott Miksa mexikói seregéhez, és tette mindezt úgy, hogy korábbi rangját nem kapta vissza.

1865-ben érkezett meg Veracruzba, és később eljutott Mexikó számos városába. Több fontos csatában is részt vett, és egyre magasabbra jutott a ranglétrán, több kitüntetésben is részesült.⁵² Mexikói életével kapcsolatban a saját könyve a legfőbb forrásunk. Miksával egy időben esett fogságba, azonban (Porfirio Díaz közbenjárására⁵³) szabadon engedték. Európába való visszatérésekor szemtanúja volt Miksa temetésének Bécsben. Hazatérését követően visszatért a hadseregbe, majd a honvédelmi minisztériumban dolgozott. Halála pontos időpontját nem ismerjük, valamikor 1923 és 1928 között hunyhatott el.⁵⁴

⁴⁶ Szállási, Árpád: *Report by a Hungarian Physician on Mexico in the Nineteenth Century*. Hungarian Medical Journal, vol. 2. (2008) No. 4. 687–689.

⁴⁷ 1876. június 18.

⁴⁸ További információ és képek: <http://public.neprajz.hu/neprajz.01.06.php?bm=1&af=&kf=Szenger>.

⁴⁹ Semmelweis Orvostörténeti Levéltár, Budapesti Királyi Orvosegyesület iratai, 1876.

⁵⁰ Semmelweis Orvostörténeti Levéltár, Budapesti Királyi Orvosegyesület iratai, 1904 (47.1), 1905 (48.1).

⁵¹ Az életrajzi áttekintés alapja: Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest, 1891–1914. A további részletek Pawlowszki könyvéből, illetve Nagy Miklós Mihály munkáiból származnak, ahogyan az jelölve van.

⁵² *The French Commemorative Medal for Mexico*. Elérhető: <http://www.austro-hungarian-army.co.uk/mexican/mxfrench.htm>.

⁵³ Torbágyi: *Magyarok Latin-Amerikában*, 260.

⁵⁴ Nagy: *Pawlowszki*, 16.

Mind Szenger, mind pedig Pawlowszki könyve egy évtizeddel Miksa kivégzését követően került kiadásra. Ennek több oka is lehet: ahogyan fentebb említettük, 1867-ben a Ki-egyeztést követően a Mexikó iránti érdeklődés csökkent; a diplomáciai kapcsolatok megszűnésével a kulturális kapcsolatok is szüneteltek, ilyen könyvek kiadására valószínűleg nem volt igény.

Mexikó felvidéke élet- és kórtani tekintetben

Szenger orvosi eredményeit felhasználva mutatta be Mexikót, összehasonlítva az idegent az ismerőssel, kiemelve a különbségeket az otthona (Magyarország, az Osztrák–Magyar Monarchia) és Mexikó között. Őt is foglalkoztatták Mexikó jellegzetességei, és fontosnak tartotta megvitatni a két ország, kultúra közötti különbségek okait is. Szenger könyve az egyik első olyan útleírás, amely önállóan foglalkozik Mexikóval. Mivel Szenger mexikói útját megelőzően nem utazott az Egyesült Államokba, és mexikói élményeinek leírása önmagában érdeklődésre tarthatott számot, a fentebb említett háromszög alapú reprezentáció sokkal inkább háttérbe szorul nála, mint a korábbi leírásokban, aminek köszönhetően függetlenebb Mexikó-kép rajzolódik ki. Az északi szomszéd nem szerepel folyamatosan harmadik referencia pontként az otthon és az idegen föld bináris meghatározása mellett, csak röviden, néhány összevetésben jelenik meg (meteorológiai összehasonlítások vagy egy rövid megjegyzés erejéig az USA további expanziójával kapcsolatban), az Egyesült Államok már nem szolgál modellként, mint például László vagy Xántus esetében. Szenger összehasonlításaiban Magyarország, az Osztrák–Magyar Monarchia vagy általánosságban Európa szerepel Mexikóval szemben, a Monarchia birodalmi nézőpontjával való azonosulás következtében a szerző számára nem volt szükséges harmadik referenciapont közbevetése.

Szenger munkája orvosi szempontból is fontos mű, a szerző felhasználta a legújabb orvosi és tudományos eredményeket, felhívta a figyelmet a tiszta víz és levegő fontosságára, és részletesen bemutatott különböző betegségeket is. A mi szempontunkból jelenleg azonban nem a szoros értelemben vett orvosi aspektus az érdekes, hanem leírása az országról és lakosságáról.⁵⁵ Szenger szól Mexikó földrajzi és meteorológiai sajátosságairól, legfőbb célja az, hogy bemutassa a környezet, klíma, földrajzi elhelyezkedés hatását az emberekre, a test fejlődésére, miközben dokumentálja azon betegségeket, amelyeknek mind a helyiek, mind az országba látogatók ki lehetnek téve. Szerepelnek munkájában azok az alapvető adatok, amelyek a legtöbb útleírásban fellelhetők (népesség, népsűrűség, földrajzi adatok), az olyan információk, mint a meteorológiai táblázatok könnyen lehetővé tették az olvasók számára, hogy összehasonlítsák az ismerőst az ismeretlennel (ezt az eszközt egyébként László Károly is használta leveleiben). Szenger szerint földrajzi szempontból az ország (pontosabban az általa leírt vidék) legfontosabb jellemzői a magas tengerszint feletti magasság és a levegő viszonylag alacsony éleny (oxigén) tartalma, illetve a kisebb légnyomás. Látni fogjuk, hogy ezeknek a jellemzőknek fontos szerep jut a lakosság leírásában, megítélésében.

Szenger taxonómiájának megfelelően Mexikó lakossága az amerikai, „kaukáz” és az etióp fajokból tevődik össze, amelyek az ország történelme során különböző keverék fajokat hoztak létre.⁵⁶ Hasonlóan más írókhoz, Szenger is hangsúlyozta, hogy nehéz az egyes fajokhoz tartozó emberek pontos számát meghatározni, hiszen bár a kasztok megszűntek, azok

⁵⁵ Az egészséggel és betegségekkel kapcsolatos írások ritkán jelentek meg a magyar útleírásokban. Rosti utalt bizonyos betegségekre és azok társadalmi következményeire, vonatkozásaira (Rosti: *Úti Emlékezetek*, 152–153.), de részletes orvosi információ korábban nem szerepelt ilyen jellegű leírásokban.

⁵⁶ Szenger: *Mexiko felvidéke*, 12.

öröksége tovább él, és a kevert csoportokhoz tartozó emberek igyekeznek fehérként érvényesülni. Szenger szerint, ha valakit indiánnak hívnak, az sértésnek számít, míg ha egy nőre azt mondják, hogy fehér, az egyenlő azzal, mintha azt mondanák, hogy szép.⁵⁷ Szenger számításai szerint a fehér lakosság tényleges száma közelebb áll a 600 000-hez, mint a hivatalos 2 millióhoz. A lakosság nagy részét a kevert népesség teszi ki, mivel ők a legerősebbek és legéletrevalóbbak.

Rostihoz hasonlóan Szenger is az indiánokat nevezi a tősgyökeres amerikai fajnak. Bemutatásukat egy orvosi érdeklődésű könyvnek megfelelően a külső, biológiai leírással kezdi (bőrszín, magasság, az arc jellegzetességei stb.), azonban társadalmi és kulturális kérdéseket is feszeget. Szenger szerint az indiánok erősek és jó munkások, miközben türelmesek is. Úgy tűnik, mintha teljes sztoicizmusban élnének, azonban, „csak legyen alkalom és fellobban a félig alvó tűz, fellázadnak, mint pld. Yucatanban, elégtételt vesznek elnyomóikon, s fehér vagy meszticiz ki kezökbe kerül, kínos halállal múl ki”.⁵⁸ Az őslakosok a leírásokban bátrak (vö. például László és Xántus beszámolóival) és ravaszak, jó mentális képességekkel rendelkeznek. Az indiánok soha nem felejtik, írja Szenger, hogy a fehér ember elvette őseik földjét.

Szenger felhívja a figyelmet arra, hogy az indiánok a civilizáció sokkal fejlettebb fokán álltak, azonban szerinte visszaesésük nem csak a spanyolok általi elnyomás miatt következett be. Szenger az indiánokat is hibáztatja: mivel nem bíznak a fehérekben (valljuk be nem alaptalanul), az indiánok mindig gyanakvóak, és semmit nem fogadnak el – írja Szenger –, ezért ez a csoport egyedül marad és „így magára hagyatva a mai versenyben nem képes és nem is akar sort tartani”.⁵⁹ Az európaiakkal való kapcsolat következtében (alkohol, fegyverek, háborúk) számuk napról napra csökken. „Ennek következtében az amerikai tiszta fajoknak nincs jövőjük, s akár nehezedjék rájuk a fehér ember igája súlyosan vagy nem, ezentúl már mindegy, el fognak tűnni, miként eltűnt régen meglehetősen magos kulturájuk.”⁶⁰ Szenger szerint az indiánok elzárták magukat a fehér lakosságtól, és még azt sem fogadták el tőlük, ami számukra hasznos lehetett volna, „s így nem marad más hátra, mint az elpusztulás.”⁶¹ „Az amerikai faj hanyatlik, nem életképes. Több mint háromszáz esztendeje, hogy az előrenyomuló kaukáz fajjal érintkezik, ragaszkodva azonban ősi szokásaihoz, ettől elzárkózik, tőle nem vesz föl semmit, a civilizatio rá hatni nem bír, s így nem marad egyéb e faj kihalásánál. [...] e népek kimondták maguk fölött a halálos ítéletet saját daczosságuk, haladni nem akarásuk által, és nem akarván beleszokni az új viszonyokba, a világalomra hivatott kaukáz faj előtt el fognak tűnni, az éjszakamerikai indusok ki fognak irtatni, a mexikoiak pedig lassan kihalni vagy a kaukázal elegyedve a vegyes fajokba beolvadni”.⁶² Ez a még 19. századi mértékkel is alapvetően rasszista megnyilvánulás a „kaukáz faj” felsőbbrendűségét hirdeti. Míg Alexander Humboldt (és olyan követői, mint például Rosti) szerint az indiánok degradációja a spanyolok elnyomása miatt következett be, Szenger az őslakosokat teszi felelőssé, és úgy mutatja be őket, mint akik a fehér faj előrehaladása útjában állnak – ennek megfelelően a mexikói indiánok esetleges eltűnése természetes és szükségszerű folyamatnak tűnik. Ez a vélemény, ha nem is közvetlen módon, de egyfajta igazolást ad az európai beavatkozásra (amelyben Szenger is részt vett), hiszen az ide érkező eu-

⁵⁷ Szenger: *Mexiko felvidéke*, 13.

⁵⁸ Szenger: *Mexiko felvidéke*, 14.

⁵⁹ Szenger: *Mexiko felvidéke*, 15.

⁶⁰ Szenger: *Mexiko felvidéke*, 15.

⁶¹ Szenger: *Mexiko felvidéke*, 58.

⁶² Szenger: *Mexiko felvidéke*, 60.

rópaiak egyfajta természetes módon az ország fejlődését segítik elő, akár az ott élő emberek akarata ellenére is. Az indiánok eredetéről folytatott vitába Szenger nem szeretett volna bekapcsolódni, mivel „az amerikai ember honnan eredetének eldöntése nem e könyv feladata; eldönteni valjon foly-e ereiben Ádám apánk vére vagy sem, nem ide tartozik”.⁶³ Azonban leírásaiban egyértelműen amellel foglal állást, hogy a fajok közötti különbségek nem eredendők, hanem nagyrészt környezeti hatások következményei.

A kreolok (Mexikóban született spanyol származású lakosok) esetében a fizikai jellemvonások (izomzat, testfelépítés stb.) megvitatása szintén keveredik munkájában a társadalomra vonatkozó megjegyzésekkel. Szenger szerint ők nem igazán különböznek a spanyoloktól, és a bőrük színének és származásuknak köszönhetően úgy gondolják, hogy más országok nemességével egyenrangúak. Udvariasak, vendégszeretők, ugyanakkor könnyelműek és pazarlók. Az országban élő külföldiek mellett ők adják az ország értelmiségét. Szenger leírásaiban nem figyelhető meg olyan mértékű ellenszenv a kreolokkal szemben, mint például a korábbi magyar leírásokban, talán azért sem, mert ő hosszabb ideig élt közöttük.

Első látásra a mesztic lakosság (fehér és indián szülők gyermekei) tűnik fel Szenger könyvében a legnegatívabb fényben. Ez jól látható már a külső jegyek bemutatásánál is (például a ronda arcra való utalással), ami Szenger szerint jól mutatja, hogy ezek az emberek bármire képesek.⁶⁴ Kedvesnek és előzékenynek tűnnek, azonban ravaszak és alattomosak. A meszticet utálja az indián, a fehérek pedig lenézik őt. Ugyanakkor nem jellemzik őket az indiánok és kreolok rossz tulajdonságai (a melankólia és a büszkeség), ezért Szenger véleménye szerint ez a csoport a leginkább életrevaló és legaktívabb, azonban az erkölcstelenségre is ők a legfogékonyabbak. Szenger szerint a mesztic lakosság „át fog alakulni” a későbbi generációkban, és egyre inkább a fehérekre fog hasonlítani. Egyértelműen ez tűnik kíváncsnak Szenger számára, hiszen a többi embert a fehér fajhoz méri. Negatív bemutatásuk ellenére Szenger így ír a meszticekről: „Mexico jövője a meszticzé (ha t.i. az európai kivándorlás az éjszak-amerikaiak rostáján át ide ki nem terjeszkedik, a meszticzet el nem nyomja, vagy saját fájába be nem olvasztja)”. Arra hivatkozva, hogy a keverék fajokban megtalálható az a „törekvés, hogy a nemzetségek folytán egyik vagy a másik tiszta faj felé közeledjenek” a gyengébb faj jellemvonásai majd eltűnnek, és az erősebb kaukáz faj tulajdonságai diadalmaskodnak. Azonban megjegyzi: „...a mai meszticben az európainak több sajátságai találnak kifejezést, de jelentkeznek rajta bizonyos vonalak, melyek az indus eredetre visszavezethetők, s azért mai alakjában sem az egyik, sem a másik, hanem egy új nép...”⁶⁵ Szenger egyértelmű faji preconcepciói jól megmutatkoznak ezekben a leírásokban, a később bemutatott orvosi megjegyzések pedig összekapcsolódnak előítéleteivel, és egyfajta igazolást nyújtanak a Mexikó lakosságáról kialakított képhez.

Mexikó orvosi szemmel

A könyv „Mexico földje” című része jól mutatja, hogy miként befolyásolja és alakítja az író háttere, érdeklődési köre azt, ahogyan látja és láttatja olvasóival az idegen országot és annak lakóit. Ez az a rész, amiben Szenger leírja az országba való megérkezésének élményeit és utazásait. Fontos megjegyeznünk, hogy a szövegből nem derül ki Szenger Amerikába érkezésének eredeti célja, Miksát nem is említi közvetlen módon. Ebben alapvetően eltér Pawlowszkitól és a többi magyar beszámólótól is. Szenger igyekezett elhatárolni magát az

⁶³ Szenger: *Mexiko felvidéke*, 52.

⁶⁴ Szenger: *Mexiko felvidéke*, 16.

⁶⁵ Szenger: *Mexiko felvidéke*, 61.

eseményektől, és valószínűleg nem akart politizálni egy alapvetően orvosi közönségnek szánt könyvben, amelyet megpróbált a tudományos diskurzus részeként publikálni. Sokkal inkább bevándorlóként ír, aki Mexikóban letelepedett, és így bennfentes információkkal rendelkezik az országról; az, hogy egy megszálló hadsereg tagjaként érkezett az országba, nem derül ki szimplán a szövegéből. Ez jól látszik Mexikóba érkezésének leírásakor is: „--- egy új ország, mely talán az egyiknek nem nyújt egyebet kora sirnál, a másinak talán viszontagságos életet, a harmadiknak meglehet jólétet, de – hazát egynek sem! Azonban a koczka el van vetve s holnap virradóra »I bonis avibus«!”⁶⁶ Ebből úgy tűnhet az olvasónak, mintha Szenger kivándorlásra kényszerült emigráns lenne, és nem konkrét céllal Mexikóba érkező önkéntes katonaorvos. Ugyanakkor látásmódjában Szenger teljesen azonosul a birodalmi, „gyarmatosító” nézőponttal: számára a lakosság nagy része nemcsak egyszerűen „más”, de alsóbbrendű is, így az európai jelenlét magyarázható, hiszen fejlődést, előrelépést hozhat Mexikónak. Annak ellenére, hogy Szenger több évet élt a mexikóiak között, ez az álláspontja nem igazán változott, és kevés szimpátiát mutatott a mexikóiak iránt. Igaz ez még akkor is ha – ahogyan látni fogjuk – a doktor igyekezett újfajta megközelítést képviselni Mexikó leírása, bemutatása vonatkozásában.

Utazása kezdetén az első benyomások az országról több mint negatívak. Mint ahogy a legtöbb utazó, aki kelet felől érkezett Mexikóba, Szenger is bemutatja Veracruzt, az olvasó elé táruló kép azonban kiábrándító: „Visszataszító a kép, mely elénkbe tárul, kellemetlen benyomást okoz a kietlen pusztaság sárga színe, s csak a kényszag hiányzik, hogy oly vidéket higgyünk szemeink előtt, melyet Isten átka sújtott.”⁶⁷ Szenger nem említi az intervenció csapatok partraszállását ugyanazon a helyen, hanem a várost főleg orvosi szempontból mutatja be. Veracruz leírása szinte minden korábbi útleírásban szerepelt, azonban valamennyi között a Szenger által festett kép talán a legellenségesebb. Külön taglalja a város környezetének káros hatásait, azok betegséget okozó körülményeit, és a város negatív képének további erősítésére halálozási adatokat és statisztikákat, illetve a leggyakoribb betegségeket és azok okait is felsorolja.

A város bemutatását követően Szenger hasonló képet fest Mexikóról, mint tette azt például Rosti, aki Mexikó természeti szépségét helyezte előtérbe az ország ábrázolása során. Az ország belsejében tett utazásai alatt (Córdoba, Orizaba stb.) gyakran költői stílusban dicséri a természet szépségét, amely túlszár Közép-Kelet Európán. A látvány legtöbbször emberek nélküli, azonban Szenger a technikai, infrastrukturális fejlődés jeleit is látja, így elmozdul már azoktól a korábbi beszámolóktól (például László munkájától), amelyek ennek hiányáért bírálták Mexikót.

A korábbi útleírókhoz hasonlóan Szenger is megjegyzi, hogy a helyi lakosságban felfedezhető egyfajta „erőhiány,” ami éles ellentétben áll az európai és amerikai étellel és követelményekkel (szorgalom, kemény munka stb.). Ezért, ahogyan Szenger írja, a külföldi utazók gyorsan és könnyen észrevették a lakosság ezen tulajdonságát, s ezt összevetették saját elvárásaikkal és olyan képet festettek Mexikóról, ami „minden, csak hízogó nem”.⁶⁸ „Sok idő kell ahhoz, hogy az idegen először is kibontakozzék önhittségéből és felfuvalkodottságából; továbbá hogy önmagán is észrevehessen egyes fogyatkozást, s ez által a szomszédok helyzetének és cselekvési módjának higgadt és részrehajlatlan megítélésére képesítesse.”⁶⁹ Szenger érvelése szerint a lakosság erőhiányára és gyengeségére (lustaságára, aho-

⁶⁶ Szenger: *Mexiko felvidéke*, 18.

⁶⁷ Szenger: *Mexiko felvidéke*, 18.

⁶⁸ Szenger: *Mexiko felvidéke*, 211.

⁶⁹ Szenger: *Mexiko felvidéke*, 211.

gyan azt korábban írták), azaz „különleges állapotára,” az utazók nem találtak megfelelő magyarázatot, ezért arra jutottak, hogy a lustaság és az azzal asszociált negatív jellemvonások a lakosság társadalmi és politikai állapotát tükrözik (ezt jól szembe lehetett állítani az USA vagy Nyugat-Európa polgárainak jellemvonásaival, így a fölé- és alárendelt viszonyt is könnyen igazolni lehetett). Szenger ezzel szemben úgy érvelt, hogy ezek a jellemvonások a környezeti körülmények eredményei, az alacsonyabb légnyomás és a levegő kisebb oxigéntartalma okozza őket.

Szenger véleménye szerint a korábbi útleírásokban megjelent „éretlen és lenéző” nézetek csakis az európai utazók „saját szemlélő tehetségök és látkörök korlátoltságának szegénységi bizonyítványa”.⁷⁰ Ennek megfelelően álláspontja szerint bár e tulajdonságok jelen vannak („minden iránybani erőfogyatkozás, bizonyos foku erélytelenség az élet különböző helyzeteiben, kisebb munkaképesség, kényelemszeretet”⁷¹), ezek elsősorban a környezeti körülmények hatásai, és csak másodsorban vezethetők vissza társadalmi okokra, szokásokra. Szenger azt is fontosnak tartotta megemlíteni, hogy ez nem jelenti azt, hogy a lakosság beteg lenne, „ez egy sajátzerű állapot”. Ebben a tekintetben Szenger próbált „igazságosabb” (és talán modernebb) képet nyújtani a mexikói lakosságról. Ha európaiak költöznének ebbe a régióba, írja Szenger, ők is ki lennének téve ugyanezen környezeti hatásoknak, és ennek megfelelően egy idő után hasonló jellemvonásokat mutatnának. Ennek ellenére Szenger nem tudta teljes mértékben maga mögött hagyni a korábbi diskurzust, hiszen megismétli ugyanazokat a jellemvonásokat és összességében, ahogyan fentebb láttuk, nem nyújt pozitívabb képet a mexikóiakról, mint elődei. Mindössze újfajta magyarázatot ad a helyi lakosok „elmaradottságára” és az európaiaktól való különbségeire. Az őslakosokat ő is alsóbbrendűnek tekintette, és ahogyan láttuk, véleménye szerint a „tisza amerikai fajnak” nincsen jövője az előrenyomuló kaukáz fajjal szemben. Érdekes érvelést mutat be Szenger, de továbbra is alapvetően befolyásolta nézőpontját a korabeli faji felsőbbrendűségbe vetett hit, s összességében megismételte a korábbi sztereotípiákat, még akkor is, ha ezt egyfajta tudományos fátyollal takarta le.

Pawłowszki Ede Mexikója

Egy 1882-ben a *Vasárnapi Újság* hasábjain megjelent könyvismertetés szerint Pawłowszki műve volt az első terjedelmesebb munka magyar nyelven Miksa mexikói császárságával kapcsolatosan.⁷² Könyve egyértelműen egyedülálló betekintést nyújtott a császárság végnapjaiba, azonban a mi szempontunkból az is legalább ennyire fontos, hogy az ország bemutatásával a katonai és úti beszámolók különleges elegyét hozta létre. Míg Szenger könyvében a Miksára és a mexikói kalandban való részvételre való hivatkozások nem vagy csak indirekt módon fedezhetők fel, Pawłowszki beszámolójában az európai beavatkozásban való részvétel a könyv elejétől kezdve hangsúlyos és központi fontosságú elem. Pawłowszki is a megszálló hadsereg tagjaként érkezett Mexikóba, így ő szintén egyértelműen birodalmi nézőpontból közelíti meg az ország leírását. Ez hivatott legitimálni mind Miksa, mind pedig a saját jelenlétét az amerikai országban.

Nagy Miklós Mihály szerint Pawłowszki könyve új fejezetet nyitott a katonai útleírások magyarországi történetében.⁷³ A század végére a Monarchia tisztikara már megfelelő okta-

⁷⁰ Szenger: *Mexiko felvidéke*, 211.

⁷¹ Szenger: *Mexiko felvidéke*, 212.

⁷² Miksa mexikói császárról. *Vasárnapi Újság*, 1882. szeptember 3.

⁷³ Nagy: *Háry János utódai*, id. mű.

tást kapott földrajz terén is, és „ennek hatására háborús élményeit is egészen más, mondhatnánk, geográfiai szemüvegen nézi”.⁷⁴ Ezek a katonák beszámolóikban nemcsak a katonai eseményeket írták le, de figyeltek „a táj és társadalom hangulatának érzékeltetésére is”, és sokszor az ország bemutatása előtérbe került a katonai események leírásával szemben. Pawlowszki előtt, Nagy érvelése szerint, a katonai utazók alapvetően két csoportra oszthatók: az első azokat az utazókat foglalja magában, akik elsősorban a katonai eseményekről számoltak be, és akiknél a földrajzi információk csak másodlagosak voltak. A második csoportba azok az írások tartoztak, ahol az idegen ország bemutatása lépett az előtérbe, és a katonai vonatkozások akár teljesen el is tűntek.⁷⁵ A mexikói események és Pawlowszki könyve ezt a kettős felosztást változtatta meg, mivel abban a földrajzi és katonai leírások egyaránt fontosak. „Pawlowszki az első olyan magyar katona, aki tudatosan egyszerre lát és láttat véres harcokat, mexikói tájat és a mindennapi élet apróbb dolgait. Nála hadügy és geográfikum már egyidejűleg van jelen, és ez a szemlélet lassan áthatja a magyar katonai utazási irodalmat.”⁷⁶

Néha ugyan feltűnt az Egyesült Államok Pawlowszki leírásaiban,⁷⁷ de Szengerhez hasonlóan itt sem állandó referenciapontként. Mexikó sokkal önállóbban jelent meg, mivel az ott zajló események önmagukban is érdekesek voltak a magyar olvasók számára. Alapvetően Szokolyi fent említett bevezetőjét lemásolva, Pawlowszki így ír Mexikóról: „ezen csodás államnak nem csak a császárság ideje alatti ujabbkori története, a Queretaroiban előfordult kebelrázó eseményeivel, hanem annak hajdانا, régi lakói, forradalmi, változatos éghajlata s egy külön földrész természeti életét egyesítő változatos kincsei, annyira megragadják a képzelmet, s annyi tanulságot nyújtanak, hogy alig van ország, melynek ismertetése ennél vonzóbb olvasmányt képezhetne.”⁷⁸

Szintén Szokolyihoz hasonlóan Pawlowszki hangsúlyozta, hogy szükség van Magyarországon Mexikóról szóló, olcsó könyvekre (Rosti munkájával ellentétben), melyekhez mindenki hozzájuthat. Pawlowszki ilyen könyvet készített, de ahogyan ez lenni szokott, abból legalább annyit megtudunk róla és utazásának indokairól, mint Mexikóról és a mexikóiakról.

Pawlowszki egyértelműen meghatározza könyve kiadásának okát és célját: magyarul csak kevesen számoltak be a császárság időszakának eseményeiről, és Magyarországon még mindig érezhető a Miksa kalandja iránti érdeklődés. Pawlowszki legfőbb célja az, hogy megbízható leírást adjon az eseményekről (a sok megbízhatatlan külföldi munkával szemben), miközben kellemes szórakozást is nyújt az olvasóknak. Miközben folyamatosan az akció legitimitását próbálta bizonyítani, és Miksa uralkodásának történetére koncentrált, betekintést biztosított a mexikói életbe is. A császárságba vetett hit hatása egyértelmű: gyakran említi Miksát, és a Habsburg főherceg mindig pozitív színben tűnik fel, mint egy félreértett uralkodó, akire Mexikónak nagy szüksége lett volna. Pawlowszki szerint a katonai akció szerencsétlen kimenetelű volt, azonban saját részvételére mindvégig büszke maradt, és szerencsésnek tartotta magát, amiért Miksát személyesen ismerhette. Ez a látásmód döntően meghatározta az útleírás mondanivalóját és struktúráját.

Pawlowszki könyve alapvetően kettős képet rajzol Mexikóról: egyrészt ő is hangsúlyozza a természet szépségét, sokszínűségét, azonban ezzel szemben ő is kedvezőtlenül nyilat-

⁷⁴ Nagy: *Háry János utódai*, id. mű

⁷⁵ Nagy: *Magyar hadiutazók*, 18–19.

⁷⁶ Nagy: *Magyar hadiutazók*, 19.

⁷⁷ Lásd például: Pawlowszki: *Miksa császár*, 8.

⁷⁸ Pawlowszki: *Miksa császár*, Előszó.

kozik az ott élő emberekről: a mexikóiak nem képesek békében élni, és nem állnak készen arra, hogy civilizált, modern életet éljenek. Egyfajta sértődöttség tapasztalható leírásaiban a császárság sikertelensége miatt, amiért egyértelműen a mexikóiakat hibáztatja. A hektikus mexikói politikai életet azzal illusztrálja Pawlowszki, hogy hangsúlyozza, 1810 óta folyamatos felfordulások közepette él az ország, és az elmúlt negyven évben legalább ugyanennyi kormányfője volt Mexikónak. Valószínűtlen, írja, hogy ebben a természet kincseivel megáldott országban sokáig élvezhetnék a tartós béke áldásait.⁷⁹ Ezzel szemben gyakran hangsúlyozza a megszálló hadsereg felsőbbrendűségét,⁸⁰ kiemelve, hogy Miksa azért ment Mexikóba, hogy segítsen az országnak. A mexikóiak azonban egyszerűen *nem voltak képesek* észrevenni, hogy miként segíthetne a Habsburg országuk állapotán: „Ha az újra meg újra előfordult zavargásoknak, melyek Mexikót önállósága óta feldúlták, valódi okát keressük, azt mindenekelőtt sokszínű lakosságának ősi nyersségében és tudatlanságában találjuk fel, különösen pedig a szoldatska fegyverzetlenségében, mely a világ ezen egyik leggyönyörűbb országára annyi szerencsétlenséget árasztott.”⁸¹

Az útleírásokat (főleg a nyugati utazási irodalomban) gyakran használták arra, hogy bebizonyítsák, bizonyos területek és emberek számára *szükséges* a külső hatalom dominanciája. Az efféle leírásokban gyakran szerepelnek olyan kifejezések, mint az ‘alsóbbrendű’ vagy ‘alattvaló fajok,’ ‘alárendelt emberek,’ ‘függőség,’ ‘terjeszkedés’ és ‘hatalom’.⁸² Edward Said is hangsúlyozta, hogy az imperializmus nem egyszerűen területi csata, hanem narratív konfliktus is a reprezentáció irányításáért.⁸³ Pawlowszki esetében is tetten érhető a birodalmi nézőpont, a gyarmatosító megközelítés. A mexikói kaland nála civilizációs küldetés, és az útleírásában igazolni próbálja egy birodalmi/gyarmatosító hadsereg jelenlétének jogosságát. Műve szerint a beavatkozás nemcsak szükségszerű volt, hanem a helyi lakosok számára még előnyös is – még akkor is, ha ők ezt nem képesek észrevenni.

Miksa leginkább a hős áldozat szerepében tűnik fel,⁸⁴ aki saját életét is feláldozta Mexikóért, annak békéjéért és jólétéért. Bukásának legfőbb oka a helyi lakosság tudatlansága volt, a jó birodalmi intézmények azért buktak el és maradtak hatástalanok, mert az emberek nem voltak képesek megérteni azokat, és nem azért, mert azok nem voltak megfelelőek a mexikói kontextusban: „A császár sok próbát megkísérlett, hogy a mexikóiaknak az ország gazdagságáról felvilágosítást adjon, hogy őket a munkásságra szoktassa, és hogy civilizált országhoz illő rendszabályokat és törvényeket teremtsen; de a mexikóiak inkább szeretik a henye és könnyű életet és éppen ebben rejlik annak főoka, hogy a császárságnak buknia kellett, mert a jó intézmények nem találtak az országban elegendő pártfogásra és kitartható támogatásra.”⁸⁵ Az ország könnyen paradicsommá válhatott volna Pawlowszki szerint, azonban ezt éppen saját lakossága akadályozta meg.⁸⁶

Mexikó politikai, katonai szempontból hektikus képe korábban is szerves részét alkotta a Magyarországon Mexikóról kialakult percepcióknak. Az országról érkező hírek mellett a magyar utazók (László, Rosti, Xántus) is mindannyian úgy mutatták be Mexikót, mint az állandó harcok, csatározások helyszínét. Míg László és Xántus az Egyesült Államokban lát-

⁷⁹ Pawlowszki: *Miksa császár*, 4.

⁸⁰ Pawlowszki: *Miksa császár*, 63.

⁸¹ Pawlowszki: *Miksa császár*, 10.

⁸² Buchenau: *Mexico Otherwise*, 9.

⁸³ Said, Edward W.: *Culture and Imperialism*. New York, 1993.

⁸⁴ Pawlowszki: *Miksa császár*, 28., 32.

⁸⁵ Pawlowszki: *Miksa császár*, 14.

⁸⁶ Pawlowszki: *Miksa császár*, 142.

ta azt a tényezőt, amely az országot kimenti ebből a helyzetből (mint egy olyan hatalom, aki rendet tud tenni az országban, ki tudja használni annak adottságait, és modernizálni tudja azt), Pawlowszki esetében a Miksa által vezetett monarchia tudott volna konszolidációt teremteni. Miksa kivégzésével azonban a mexikóiak ismét magukra maradtak: „Csak egyetlen el vele Juarez, hogy a császár elítélése következtében nem egy hamar fog az ő dolgukba valamely európai ember avatkozni, hogy a jó útra térítse és észre hozza őket.”⁸⁷

Mexikó katona szemmel

Pawlowszki könyvének két fejezete (IV. rész „Mexikó főváros” és V. rész „Mexikói utazásom”) első pillantásra úgy tűnik, mintha azok elsődlegesen a Mexikóban tett utazásokról szólnának, azonban ezekben a részekben is keverednek az útleírások és katonai beszámolók elemei. Míg Szenger esetében egy orvos szemével láthattuk Mexikót, Pawlowszkinál egy katona percepciói lépnek az előtérbe. Querétaro bemutatásánál például említésre kerül a táj, az épületek és földrajzi adatok, azonban mindenről katonai szempontból ír. Santa Cruz kolostor „szilárd építése és nagy kiterjedésénél fogva várkastélyhoz hasonlítható, de azon hátránnyal bír, hogy megvédésére aránylag sok erő igényeltetik”.⁸⁸ Az épülettel szemben álló hegység „ágyulövésnyi távolságban” helyezkedik el, és a legszebb látképek is általában katonai történetekhez kötődnek. Pawlowszki épületekről és emberekről szóló leírásai fontos csaták és egyéb események emlékeztetői, így az ország ábrázolása egybeforr a mexikói kaland áttekintésével.

A szövegből fontos információkat kaphatunk az önkéntes csapatok toborzásáról, megszervezésükről és szállításukról, bemutatja a Magyarországról Mexikóba tett utazást is. (Már önmagában ezért is megérne egy új, kritikai kiadást ez a könyv, idegen nyelven is.) Mexikóba érkezésekor Pawlowszki feleleveníti az európai ábrázolás kvintesszenciáját: látható a hőfölte Orizaba, melyet követ Veracruz bemutatása. Szengerénél valamivel pozitívabb Pawlowszki leírása: Veracruz kellemes hatást gyakorol az oda látogatókra, zsisbongó életével, egyedi ruhákkal és az erkélyekről lefelé kacsingató (és dohányzó) szépséges señoritákkal.⁸⁹ A szöveg azonban itt is átalakul katonai leírássá. Míg Szenger a város elhelyezkedésének orvosi következményeit taglalta, Pawlowszki annak lehetséges védelméről ír, bemutatja, hol tartják a politikai foglyokat, és a katonai helyőrséget is részletesen leírja. Még a Veracrutzól Mexikóvárosba tartó utazás bemutatásába is belekeverednek az ellenséggel való hősies találkozások emlékei,⁹⁰ és a külföldi erők jelenlétének igazolására tett kísérletek.

A könyvben Mexikó elbűvölő, érdekes országgént jelenik meg, és Pawlowszki folyamatosan hangsúlyozza az anyaország és az idegen nemzet közötti különbségeket. Pawlowszkit érdekelte az építészet, a mindennapi események, művében Rosti hatása is felfedezhető, hiszen a korábbi magyar utazóhoz hasonló témákat említ a magyar katona is. Az ekkorra már ikonikussá vált és ismétlődő képek Mexikóról itt is megjelennek, például az azték napkő és a mexikóvárosi székesegyház. Ugyanakkor a korábbi utazókhoz képest Pawlowszkit kevésbé érdeklik a mexikói emberek. A lakosságról csak mellékesen és nagyon leegyszerűsítő módon ír. Míg magát az országot érdekesnek és szépnek találta, a lakosságot alsóbbrendűnek tekintette, néha még azt is kijelentve, hogy civilizált osztály nem is létezik az ország-

⁸⁷ Pawlowszki: *Miksa császár*, 143.

⁸⁸ Pawlowszki: *Miksa császár*, 37.

⁸⁹ Ez a korábbi összes, mexikói nőkről megjelent sztereotíp reprezentációt ötvözi.

⁹⁰ Pawlowszki: *Miksa császár*, 187–191.

ban.⁹¹ Pawlowszki három fő csoportot említett a populáción belül, az indiánokat, feketéket (akik Dél-Amerikából jönnek) és a kreolokat. Az utóbbiakat további három alcsoportra osztja: a mulattokra, meszticekre és zámboekra. Ugyanakkor nem mutatja be egyik csoportot sem részletesebben, hanem csak általánosságban beszél az amerikai ország lakosságáról, gyakran ismételve a korábbi sztereotípiákat is. Valószínűleg Szenger könyvének hatására Pawlowszki is megemlíti a következőket: „A városi nép Mexikóban általában nem szokott nagyon korán felkelni, de azért nem mondhatni őket restnek. [...] A mexikói igen mérsékelt életű, mit különben az éghajlat hoz magával.”⁹²

Annak ellenére, hogy a könyv bevezetésében Pawlowszki azt állította, hogy az ország ősi múltja és lakosai kifejezetten érdekesek, ő egyike azon kevés utazóknak, akik szinte semmit nem írtak az indiánokról. Néhány indián falura és katonára való hivatkozástól eltekintve nem kerül sor az életük, múltjuk vagy lehetséges jövőképük megvitatására. A nők ezzel szemben többször is említésre kerülnek a könyvben, és őket a társadalom többi részétől különböztően, sokkal pozitívabban kezeli: „A hintók persze még régi alakukak, de a benne ülő hölgyek akármely európai nagy városbelivel bátran versenyezhetnek, úgy szépségben, mint öltözék tekintetében is; mindig csinnal öltözködve szoktak megjelenni e sétatéren.”⁹³ A színházba szépen felöltöző nők elvarázsolják a férfiakat. Ugyanakkor a nőkről is megjegyzi, hogy bár bizonyos mértékig elegánsak, tudatlanok és ritkán olvasnak egyebet, mint a Bibliát. Annak ellenére, hogy Pawlowszki könyvéből hiányoznak azok a részletes leírások, amelyeket egy útikönyvtől elvárhatnánk, a magyar katona könyve hozzájárult ahhoz, hogy fenntartsa a magyarok érdeklődését a távoli országgal kapcsolatban, és fontos szerepet játszott abban is, hogy a mexikói kaland a magyarországi Mexikó-kép szerves részévé váljon.

Az 1860-as évek mexikói történései, ha csak egy rövid időre is, de ráirányították a magyarok figyelmét az amerikai országra, és az eseményekben részt vevő magyarok beszámolóit hozzájárultak a Mexikó-kép evolúciójához. A korábbi útleírásokhoz hasonlóan ezek a munkák is alapvetően negatív képet sugároztak az országról (főleg annak lakosságáról), azonban az változást jelentett, hogy az ország önállóan is elég érdekesnek bizonyult ahhoz, hogy róla akár önálló könyvek szülessenek. Szintén az események (és részben az itt említett írások) hatására Miksa mexikói császársága a magyarországi Mexikó-kép szerves részévé vált. Ezt jól mutatják a századfordulón megjelent népszerű geográfiai kiadványok, amelyek szinte mindegyike megemlíti Mexikóval kapcsolatban ezt az eseményt és annak magyar vonatkozásait, illetve a későbbi útleírások a Miksával kapcsolatos helyeket már turista látványosságként, egyfajta emlékhelyként tárgyalják. A korábbi utazók sem fejezték ki együttérzést vagy szimpátiát a mexikóiakkal, nem húztak párhuzamokat Mexikó és Magyarország hányattatott sorsa között, hiszen nem akartak azonosulni az elmaradottnak ítélt amerikai állammal. Ez talán meglepőbb az olyan írók esetében, mint László vagy Xántus, Pawlowszki és Szenger viszont a megszálló hadsereg tagjaiként utaztak az országba, így egy ilyen fajta azonosulás saját jelenlétük létjogosultságát kérdőjelezte volna meg. Ugyanakkor a lakosság elmaradottságának bizonygatása volt hivatott legitimálni jelenlétüket mint a Mexikót segítő hadsereg tagjait. Az itt tárgyalt időszakot követően, a tanulmányban elemzett szövegekre részben reflektálva, részben azokat visszautasítva újfajta írások is megjelennek és egy újfajta Mexikó-kép kezd kialakulni, ha nem is explicit módon, de az itt bemutatott magyar utazókat és írókat is komolyan bírálva.

⁹¹ Pawlowszki: *Miksa császár*, 109.

⁹² Pawlowszki: *Miksa császár*, 148.

⁹³ Pawlowszki: *Miksa császár*, 145.

BALÁZS VENKOVITS

“The Empire Was Destined to Fall”: Maximilian von Habsburg and the Hungarian Image of Mexico

The 1860s brought immense challenges for North America: a Civil War in the United States and European intervention in Mexico. The Second Mexican Empire (with Maximilian von Habsburg on the throne) resulted in major political, social, and cultural changes and had both inter-American and transatlantic repercussions. After an inter-American overview of the Mexican events in the first part of my paper, the second section of the article discusses the happenings from a Hungarian perspective. As more than a thousand Hungarians participated in Maximilian’s “Mexican venture,” their involvement and reports influenced the image of Mexico in Hungary considerably. The country was “put on the map” in Hungary, a more independent portrayal of the American nation emerged, and the events of the Second Empire became an integral part of the Hungarian image of Mexico. The accounts describe Mexico and present its population, however, they tell just as much about the writers and the questions of their Hungarian identity. I analyze the publications of Hungarian participants and provide a case study of two special forms of travel writing, a soldier’s and a doctor’s book on Mexico, serving as special adaptations of the imperial view often aimed at supporting the legitimacy of French intervention, Habsburg Maximilian’s ascent to the throne, and Hungarians’ own presence in the far-away country.